

Kawanatanga. E ki ana kua whakaae te Kawanatanga ki te tika o nga tonono a nga Maori erangi whakairia mai e te Kawanatanga te Ture Whakawa Karauna hei arai i te hamene a nga Maori. He mea tika ranei kia tau te miharo i ruarua ai te ngakau o nga Maori ki te tuku i a ratou moni me a ratou whenua ki te Kawanatanga tiaki ai ara mehemea e tika ana nga korero a aua Maori? Kei etahi atu keehi e ki ana nga Maori he tokomaha nga tangata e tino whai take ana e kapea ana i runga i te rarangi ingoa e tukua atu ana ki te Kooti Whenua Maori. Ko tetahi o enei keehi ko te Ngarara Poraka i Waikanae a paahitia ana he Ture hei whakatika i enei he ; otira he whaiti rawa ona tekiona, a i runga i nga whakahaere a nga Kooti kahore e ahei etahi Kooti te whakatikatika i nga he o mua. Ko te mea tika mo era tu keehi me pera me era kua kiia ake nei ara me tuku kia tino whai mana te Poari Maori ki te whakatau i te tika i runga i aua keehi.

Tena atu ano hoki etahi take i hono tonu te whakapuaki mai ki a matou ara ko nga ruri me nga take kahore ano i whakataua, ko te whakarua i nga whakawa tuarua kua roa atu nei te whakaaetanga mai, me te tini noa iho o etahi atu raruraru he mea tika kia whiriwhiria.

E ki ana nga Maori o te Tai Rawhiti he nui te mate i tau ki runga i a ratou i runga i te meatanga a te Kawanatanga hei tiota tenanata ratou i raro i "Te Ture Karaati o (Turanga) Papati Pei, 1869," mehemea i meatia hei tenata kamana ratou kua tika. Kihai hoki i tika kia whakataua te take ki tetahi Maori ekore nei e taea te tuku iho e ia ki ona huanga o tonu matenga. He tika ano pea kua roa rawa i muri iho i te whakataunga o aua tu take e ahei ai te whakatika otira he mea pai ano kia whakamatauria te whakatika.

Kei etahi keehi e whakaaekea ana nga whakahe ki te Paremete anake. I rihitia e nga Maori o te Tai Hauauru o ratou whenua ki te Pakeha i runga i nga tikanga e puta ai te pai ki waenganui i te Pakeha me nga Maori, a whakamana ana enei riihi e nga Komihana e Ta Wiremu Pokiha me Ta Tirana Pere. I taua wa e noho ana etahi o nga Maori nana i tuku aua riihi i runga i nga whenua i hoatu e aua Komihana ki etahi atu tangata. A heoi nga whenua i mahue ki a ratou ko nga whenua kua rihitia e ratou. I korerotia mai i whakaae nga Komihana kia rima te kau eka e hoatu ma ia tangata o ratou, i roto i nga rahui kua oti te here. Mehemea i puta taua whakaaetanga kihai i whakamana. I muri iho i te tau 1880, he maha nga tonono a nga Pakeha e riihi ana i aua whenua Maori kia whakahoutia nga riihi o nga whenua e pau nga tau i roto i nga tau kotahi te kau timata mai i te tau 1890, tae atu ki te tau 1900. Kihai nga Maori i whakaae ki aua tonono a nga Pakeha no te mea i hiahia nga Maori ki aua whenua hei kainga mo ratou no te mea kei te noho noa iho ratou i runga i te whenua o te tangata ke. No te tau 1884, ka pahitia he Ture e penei ana nga tikanga mehemea e whakaae ana nga Maori ka ahei te hanga i nga riihi hou. Heoi kihai i whakaae nga Maori i runga i nga take kua whakaaeturia i runga ake nei ara kahore o ratou whenua hei nohoanga mo ratou. Ka tohe tonu nga Pakeha, a i te tau 1887, ka tau tetahi painga kia ratou, ka pahitia hoki "Te Ture Whakatikatika 1887 i te Ture Whakataunga Rahui o te Tai Hauauru." Na i runga i nga tikanga o te tekiona 7 o taua Ture ka ahei te tuku riihi hou ki nga Pakeha mo nga tau e toru tekau ahakoa kahore e whakaae nga Maori. I ahei ano hoki te whakanuku ake i nga utu o nga reti te whakahoki iho ranei e nga apitireita. Akuanei kihai te nuinga o nga Maori i whakatu kaiapitireita, he torutoru nei nga tangata i pera no te mea kahore rawa ratou e whakaae kia whakahoutia nga riihi mo te takiwa pehea ake nei te roa, no reira ka whakaturia mai nga apitireita mo ratou i runga i nga tikanga o te Ture. Ko te nuinga o nga reti i kaha rawa te whakahokinga iho o nga utu. He nanakia rawa nga tikanga o taua tekiona he whakahakaha rawa i te ringaringa o te tangata. I tangohia i nga Maori to ratou mana ki nga whakapainga i runga i o ratou whenua. E ki ana nga Maori i whakaritea ano nga tikanga mo nga whakapainga i te wa i rihitia ai aua whenua i te tuatahi ara i whakaitia iho nga utu o nga reti kia ea ai te mahi a nga Pakeha. Na nga Komihana i whakamana aua riihi. Kotahi tonu te takiritanga o te pene kore ake nga mana o nga Maori a ahakoa te nui o te whakahokinga iho o nga moni reti tuku ana nga riihi hou ki nga kaitango riihi mo nga tau e toru tekau. Araia ana te tini o te Pakeha ki te tango i aua riihi, murua ana nga Maori. E kitea ana i runga i nga korero i korerotia ki te aroaro o te Komiti Huihui o nga Whare e rua i noho i a Hepetema, 1890, e rua te kau nga Pakeha i riro i a ratou nga riihi hou o nga eka 18,000 mo nga tau e torutekau. A ko nga utu o nga moni reti i whakahokia iho i raro i te tekiona 7 o te Ture o te tau 1887 i tae ki te £19,821 4s. 9d. Na ko etahi o aua Maori i te kimi haere noa iho i tetahi kainga hei okiokinga mo ratou, e ai hoki ta ratou kahore he whenua i ko atu hei nohoanga mo ratou. Kotahi te whenua i whakahokia iho nga moni reti i te £358 i te tau ki te £80 mo te tau. Ekore e tae te kimi i tetahi keehi hei rite mo te murunga a te Ture kia rite ki tenei. Koia nei tetahi take hei tohutohunga atu ki te Poari Whenua Maori kia whiriwhiria e ratou. Kua mea hoki matou i runga i te ngakau tika kia whakamarama atu i tenei wa e te Kawana ko nga korero katoa e whakaaetua ana i nga he me nga mate ahakoa i puta mai i te Pakeha i te Maori ranei me ata whiriwhiri a me kimi i tetahi tikanga hei whakamutu i enei tu mahi ake ake kua roa nei e mahia ana. Kotahi te raruraru i puta ake i runga i nga mahi a nga Maori he mea na ratou ki te karo kia kua e pa ki a ratou nga tikanga o te ture e mea nei kia motuhake ki ia tangata tana whenua.

I puta mai tera i runga i to ratou hiahia kia awhinatia ratou i runga i ta ratou mahi tiaki i etahi whenua i tau ki etahi tangata i runga i te mana o etahi tiiti whakatu i a ratou hei kaitiaki.

TITI TIAKI MAORI.

He maha nga kitenga a nga Tiati o te Kooti Whenua Maori i nga raruraru i runga i te wehenga o nga whenua ki ia tangata. He maha hoki nga meatanga a nga Maori ki te whakakore i nga tini take a nga Maori whai take i runga i nga tiiti i hanga i runga i te huarahi tiaki. Inahoki i te mea e riro mai ana nga pukapuka tuku i etahi tangata tokomaha e whai take ana, haunga ia te katoa, hanga ana nga kirimene e ahei ai te toenga o nga Maori te tuku i o ratou hea ki te kaihoko, kia ahei ai te tino whakaoti atu i te take o te whenua ki aia, i runga ano ia i enei tikanga me haina atu ano e te kaihoko nga paanga o nga tangata ki te whenua i tuku mai ra i o ratou paanga me o ratou take ara i muri iho o te tino otinga o nga take o te whenua ki aia. Akuanei i runga i etahi whakaherenga pera, ara i te mea chara i te kirimene tuhituhi te kirimene kia whakahokia mai ano nga